

vetkezetességgel javítani a gondon, jó piac biztosításával a szorgalmas nép érdeklődését a belterjes kertgazdálkodás felé lehetne terelni.”

A Gregus-birtokon többször megfordult *Móricz Zsigmond és Németh László*. Az 1935-ös eszmecsere után ők erdélyi útjuk miatt nem lehettek jelen. A harminc vendég között viszont fellelhetjük *Erdei Ferenc, Illyés Gyula, Kodolányi János, Ortutay Gyula, Darvas József, Kovács Imre, Szabó Pál, Veres Péter, Nagy Lajos, Féja Géza és Sinka István* nevét.

Idősebb Gregus Máté 1938 augusztusában abban a tudatban hunyt el, hogy mindaz, amit megteremtett, tovább terebélyesedik. Őt gyermeke közül a szintén Máté keresztnévet viselő utódját tartotta erre a legalkalmasabbnak. „Fiamaté” – így hívták őt a környéken. A faluban ekkor már állt az iskola, a népház, a katolikus és a református templom: építésüket szintén ő szorgalmazta. A könyvnek külön becsülete volt, a tanyavilágban egymástól távol élő emberek az olvasókönyvekben találkoztak. Egy szerényebb épület vagy egy szoba adta a közösségi élet helyszínét. Ez a hagyományokban gyökerező, de többre, szebbre vágyó szellemiség nem maradt fenn tovább egy évtizednél. Közbeszólt 1945, 1948 – s ezután kibillent az idő kereké.

A meghurcolt, szétszórót családból egyetlen unoka él már csak a faluban. *Kokovai Istvánné Gregus Mária* a nyolcvanhatodik évében jár. Botra támaszkodva jön elének, száján lehetetlen rúzs, nyakát selyemsál díszíti. Mostanában sokan keresik: újságírók, tudós emberek. E napon még az Emlékpont Múzeumban is lesz szereplése. Az izgalom ugyan nem tesz jót az egészségének, de – mint derűsen megjegyzi – azért igyekszik mindenkinek megfelelni. Megkérem, meséljen arról, milyen volt a gyerekkora, hogyan nevezték.

– Öten voltunk testvérek: két fiú, három lány. Amikor az iskolából hazafelé jöttünk, az apánk az úton várt minket – eleveníti föl Gregus Mária. – Átvette az iskolai holminkat, és nekünk kellett folytatni a disznók őrzését. A lányoknak egyik héten a konyhán kellett segíteniük, a következőn a határba voltunk irányítva. Szerettem a földeken dolgozni, erős voltam, aratáskor marokszedőként két kaszással tartottam a lépést. Mindenre megtanítottak a szüleink, amit a gazdaságban vagy a férjhezmenetelünk után el kellett végezni. Vasárnap templomba mentünk, az ünnepi ebédnek megvált a módja. Téli estéken apám felolvasott a Bibliából, református zsolnákat énekeltek. Volt egy „tekerős” rádió, leginkább apánk hallgatta. Szép, rendes ruhákban jártattak minket, de nem városias módon. Soha nem tudtam elfelejteni a szüretet, betakarítások hangulatát.

Gregus Mária beszél a gyümölcsösökről, a lugasról, ahol hűsöltek, a búza őrléséről, a vidám szüretekről, a szeszőzdéről, ahova a gyerekeknek tilos volt belépniük. A csikorgó telekről, amikor lovas szánnal siklottak a pusztá végtelején. Az oktatásról, hogy becsülni kell a másik embert, majd rátér az évekre, amikor a férfiak fogdák, börtönök lakói lettek, vagy eltűntek az élcik sorából, családjukat pedig földönfutóvá tették.

– Már asszony voltam, két kicsi gyerekkel. 1951-ben az apámat vitték el, őt nem láttuk viszont. Lecsukták a férjemet, a bátyámat. Hajnalban jöttek foglalni. Vittek minden mozgathatót. Némi bútort, személyes holmit, egy zsák lisztet, két malacot engedélyeztek útravalóul. Hol ezen, hol azon a messzi tanyán fogadtak be minket. Egy vaságy, gyerekágy, láda, ez maradt. Került valahonnan egy bicikli: elől, hátul a kicsik meg az élelmiszer, amelyet jegyre adtak. Húsz deka kenyér volt a fejadag.

Azok, akik tisztelték őket, s akikkel Gregus Mária nagyapja, apja jót tett, a kevés meghagyott élelemből is juttattak a férfiak nélkül maradt családnak. Nagy bátorságnak számított, ha valami munkát adtak nekik.

Ezen a tájon már 1945 után megkezdődött a gazdák üldözöttsége, az ország más vidékein ez 1948-ban következett be. Mintegy hétezer tanyát tartottak nyilván errefelé, tulajdonosaikat nehezen lehetett betörni, hogy álljanak be a termelőszövetkezetekbe. A kutasi rendőrség hírhedt hely volt, de az ellenszegülők és „gyanúsak” számára csupán a gyötrelmek kezdetét jelentette. A kutatók csak a rendszerváltoztatás után tárhatták fel igazi mélységében az itteni paraszti ellenállás, a Fehér Gárda történetét. (Ennek szociográfiai, politikai összefüggéseit ma Hódmezővásárhelyen, az Emlékpont Múzeumban külön kiállítóteremben idézik fel.)

A szervezkedés megtorlásaként család apákat, fiatal férfiakat végeztek ki, börtönöztek be vagy küldtek kényszermunkára. A „szerencsésebbek” az ország más tájaira kényszerültek. De elég volt egy ismertebb név is – mint a Gregus – ahhoz, hogy belekerüljenek a darálóba. Mint Vincze Gábor történész megjegyzi, perükre és sorsukra vonatkozó korabeli újságcikkek nem tudott rábukkanni. A hatóságok kegyetlenségére jellemző, hogy volt olyan áldozat, akit el sem temettek, holttestét a fővárosi anatómiai intézetbe szállították.

Szél István polgármester fájjalja, hogy nincs megbecsülve a régi mezőgazdasági kultúra

Ehhez képest Gregus Mária „csak” asszonyorsors jutott:

– Én „jó” voltam takarítani, padlót súrolni, kazánt fűteni. Még az ötvenes évek végén is szenvedtünk a nevünk miatt, aztán csak hagytak létezni. Ezt a házat 1958-ban vettük, magam szigeteltem a falakat, ültettem a kertbe a fákat.

Egy terjedelmes ábrára téved tekintetem, Mária rajzolta a családfát.

– Szétszóródtunk ugyan, de száznegyven nevet sikerült összegyűjtenem. Az egyik unokám épp ma hívott telefonon, hogy feltenné a honlapjára a történetünket – mondja.

Miközben szedelőzködünk, a konyhában megmutatja a hímzett terítővel letakart asztalt, amelyen aprósüteményt készített, peracet formált, levestésztát gyúrt a lakodalomra. Ez már a békésebb időkben történt, amikor kérdezték, hogyan is volt régen, s ő büszkén mutathatta meg egy kis részét annak, amit a szülői házból hozott.

Mindezek ismeretében igazán furcsa, hogy Székutason még létezik Kun Béla, Marx, Sztahanov, Ságvári Endre, Bacsó Béla és Felszabadulás utca. Amikor az önkormányzat szeretett volna változtatni a helyzeten, és a történészek elmagyarázták a helybelieknek, ki kicsoda volt, az sem hozott áttörést. Mondogatták a helyiek: az új táblák pénzbe kerülnek, meg aztán minek, ha jön az új „rendszer”, visszakeresztelem mindent. Az elődök szorongása és lemondása miatt van így? A tudatlanság, az egykedvűség az ok? Vagy a „lágyabb” szocializmus időszaka iránti nosztalgia? Tény, akkor a környékre telepített ipar biztos megélhetést, gyarapodást hozott. Rádásul a település a hatvanas évektől a szocialista mintafalvak sorába tartozott. Utakat kövezték, közművesítettek, számos új épületet húztak fel, sorra nyíltak az üzletek, szolgáltatóházak.

Vagyis jó volt itt élni. Ki sejtette ekkor, hogy a látványos fejlődés árán az ország eladósítása is benne van? A rendszerváltozás után pedig a környékre hozott ipari létesítményekből alig maradt valami. A szakmunka helyét a betanított és alkalmi foglalkozta-

tás vette át. A termelőszövetkezetek megszűntek, az elvett földekért kapott kárpótlási jegyeket sokan „üvegyöngyökért” adták el.

Mindez a közelmúlt történelme, amelyhez Szél István polgármesternek életkora és világlátása szerint igazán nincs köze. Megkerülni mégsem tudja, hisz mindez, tetézve a gazdasági válsággal és erkölcsi elbizonytalanodással, az ő mai mozgásterére, tenni akarására is kihat.

Az elmúlt húsz év alatt a helyi lakosság egyharmada kereste másutt a boldogulását. Most kétezzer-ötszázan élnek itt, köztintézményeik jól működnek. Az óvoda és az általános iskola Gregus Máté nevét viseli. Hazai és uniós támogatással 130 millió forintból bővítették és újították fel, s külön 22 millió forintot az oktatás tartalmi fejlesztésére fordíthatnak. A diákok tanulnak angolt, számítástechnikát, és a természet védelme, a környezettudatos életmód, a sport is szerves része az oktatásnak. A kicsik számára éppen most építenek új játszótérrel sok önkéntes munkával – utal a polgármester a települést megtartó belső tartalékokra. Igaz, a foglalkoztatási helyzetet nézve a környék már „telített”, új lehetőségekben mostanság nem lehet reménykedni. Itt helyben kellene a fiataloknak és középkorúaknak lehetőségeket teremteni.

Megkérdem Szél Istvánt, öt huszonöt évesen mi vonzotta ehhez a manapság különösen hálátlan közszolgálati feladathoz. Hiszen csak azt halljuk, az önkormányzatoknál nincs pénz, mindent átszerveznek, az intézményeiket állami körbe vonják. Meglepő választ ad:

– Eredetileg művészi pályára készültem, versenytáncosként országos szinten több első helyezést értem el. A 2004-es kettős állampolgársággal kapcsolatos népszavazás kudarcra annyira felháborított, hogy a közügyek felé fordultam. Húszévesen vontak be a Hódmezővásárhelyi kistérséggel kapcsolatos tevékenységekbe. 2010-ben indultam az itteni helyhatósági választáson, így kerültem ide. Mindig bennem volt a választó, a hagyományok tisztelete. A szüleim a közelben huszonöt hektáros gyümölcsösöt gondoz-

nak, amelyet kárpótlási jegyekből vásároltak. Tizenkét éves koromtól segítették nekik, ma külön gazdálkodom. Nem lehet mondani, hogy idegen lennék errefelé. De tudtam, hogy az életkorom és az, hogy nem vagyok óslakos, nehezíti a befogadást – mesél Szél István a motivációjáról.

– Milyennek látta a helybelieket, amikor munkához kezdett?

– A többséget becsületes, törekvő, kissé befelé forduló természetűnek, akik kisebb körökben összetartanak, de közös ügyért nehezebben mozdulnak. Ám 2010 telén történt valami, ami közelebb hozta egymáshoz az embereket. Iszonyú mennyiségű csapadék hullott a környékre. Tanyákat, szántóföldeket zárt körül a belvíz. Ez várt volna ránk is, ha nem mozdulunk időben. Kármentő alapot hoztunk létre, adakozást hirdettünk: másfél millió forint gyűlt össze. Gyorsan nekiláthattunk a védekezésnek, vízelvezető árkokat, csatornákat ástunk. Magam is felhúztam a gumicsizmát, egyebek mellett gázolajat szállítottam a szivattyúkhoz. Négy hónapig tartott ez az állapot, hatvanan dolgoztunk kinn. Sikerült a községet megmentenünk. Ekkor kezdtem jobban bizakodni: másban is lehet az itteniekre támaszkodni.

Szél polgármester fájjalja, hogy nincs igazán megbecsülve a régi mezőgazdasági kultúra és a település hajdani személyiségei, akikre büszkék lehetnének. Ezen és a passzivitásból, megszokásból fakadó életmódon szeretne változtatni:

– Jó ideje nem „divat” a hátsó kertekbe sem burgonyát, sem zöldséget ültetni, a gyümölcsfák helyét tuják foglalták el. Ha valahol állatot tartanak, a szomszéd panaszt tesz nálunk, hogy „szag” van. Érdekes, feleltem, a közelben a dánok hatalmas sertéstelepe senkit sem zavar. Ötven kilométerrel arrébb pedig az egész falu tartalékol abból, amit nyaranta a szabadban és a fóliásátrak alatt megtermelnek. Nagyapám mondogatta: örülni kell, ha kerül meg elég étel az asztalra. Most bizony gyakran eszem be jut ez. Idén eddig ezer családnak juttattunk élelmiszercsomagot, és százhatvan mázsa tűzfát osztunk szét.

Hogy miből telik erre? Meglepőde hallom, hogy nincs sem harminc, sem hatvan napon túli lejárt tartozásuk, s némi tartalék is van a kasszában. Az említett szociális juttatásokat az évi kétezer forintról ötezerre emelt kommunális adóból fedezték.

– Tudtam, hogy ez nem növeli a népszerűségem, de nem félek az ütközésektől – mondja a polgármester. – Nem tetszik az a mentalitás, hogy én nem teszek semmit másokért, de nekem jár a segély. A község hat kocsmájából, válság ide vagy oda, egyiknek sem kellett lehúznia a rolót. Látom, ott ülnek életerős férfiak már délelőttől. Én meg azt szeretném, ha ehelyett, legalább az elemi szükségleteket tekintve, képesek lennének gondoskodni magukról.

Megtudom még, hogy tavasszal közösségi munkában egy hektár földön burgonyát, zöldséget és gyümölcsöt termelnek majd. Nyaranta errefelé a sík vidéket szinte elborítja a kamillavirág. Nem véletlen, hogy a Herbária Zrt. nagy telepet alakított ki itt. Szél István arra gondolt, jó lenne, ha tevékenységeket bővítenék, vagy a község maga is hasonló munkába fogna.

Nemrégiben adakozást hirdettek Gregus-szoborállításra. Egymillió-háromszázezer forint gyűlt össze. És mi történt? Jelentkezett egy távolabb élő Gregus dédunoka, *Kérdő Sarolta*. Hárommillió forintot tett le a helyi szociális, tehetséges gyerekek istápolására – tudatja búcsúzáskor a polgármester a „csodát”.

Idén eddig ezer családnak juttattak élelmiszercsomagot, és százhatvan mázsa tűzfát osztottak szét